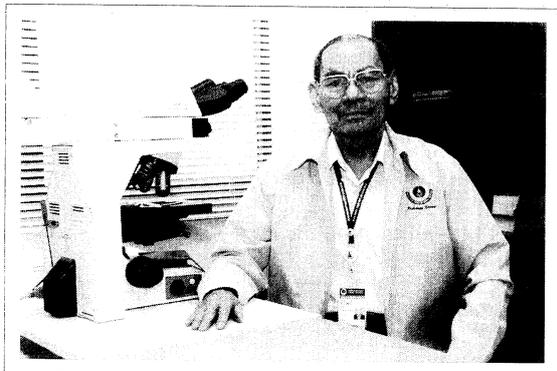

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์นิวัฒน์ จันทรกุล

ศาสตราจารย์ นายแพทย์สัณญา สุขพลขันธ์
ภาควิชาพยาธิวิทยา, คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล, มหาวิทยาลัยมหิดล

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์นิวัฒน์ จันทรกุล (รูปที่ ๑) เกิดเมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๓๕ และถึงแก่กรรมเมื่ออาทิตย์วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๕ สิริอายุ ๗๙ ปี ๕ เดือน ๒๓ วัน (หมายเหตุ: ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ มีเพียง ๙ เดือน)

รูปที่ ๑ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์นิวัฒน์ จันทรกุล

อาจารย์นิวัฒน์สำเร็จแพทยศาสตรบัณฑิต คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ (มหาวิทยาลัยมหิดลในปัจจุบัน) เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๑ (รุ่น ๖๓ รุ่นเดียวกับศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์วินัย สุวัตถ์ - เจริญทองของรุ่น, ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ณรงค์ สิงห์ประเสริฐ, ศาสตราจารย์เกียรติคุณ แพทย์หญิงทัศนีย์ จันทนียังยง, ศาสตราจารย์

เกียรติคุณ นายแพทย์นรา-แพทย์หญิงอุ๋นใจ แวงศร, ศาสตราจารย์เกียรติคุณ แพทย์หญิงนิภา จุฑาเวสม์, ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประภาพร ยงใจยุทธ, ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ไพโรจน์ อุ่นสมบัติ และอาจารย์ท่านอื่น ๆ ที่อยู่ในศิริราชรวมแล้ว ๑๔-๑๕ ท่าน สำหรับแพทย์ที่อยู่เอกชนและเป็นที่รู้จักเช่น นายแพทย์สังกาศ ทองบริสุทธิ์ และนายแพทย์ทองปลิว เปรมปรี - เจริญเงินของรุ่น) อาจารย์นิวัฒน์ได้สมัครเป็นแพทย์ประจำบ้านพยาธิวิทยาทันที ได้รับการบรรจุเป็นอาจารย์โทเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๒ ได้เลื่อนตำแหน่งเป็นอาจารย์เอกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๙ ผู้ช่วยศาสตราจารย์เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๕ อาจารย์ชั้นพิเศษเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๗ รองศาสตราจารย์เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ศาสตราจารย์เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๓ และศาสตราจารย์เกียรติคุณตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ อาจารย์ดำรงตำแหน่งหัวหน้าภาควิชาพยาธิวิทยา คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๘-๒๕๓๔ รับพระราชทานปริญญาแพทยศาสตรดุษฎีบัณฑิต เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๑ และรับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ อาจารย์ได้รับรางวัลทุนเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี สำหรับอาจารย์แพทย์ดีเด่นทางปรีคลินิก เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๘ และได้รับเลือกเป็นอาจารย์ดีเด่นทางปรีคลินิกของสภาอาจารย์ศิริราช

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๙ อาจารย์เคยดำรงตำแหน่งประธานวิทยาลัยพยาธิแพทย์แห่งประเทศไทยซึ่งต่อมาเป็นราชวิทยาลัยพยาธิแพทย์แห่งประเทศไทย และตำแหน่งนายกสมาคมวิทยาลัยพยาธิวิทยานานาชาติสาขาประเทศไทย ในช่วงครบรอบ ๒๕ ปีของการก่อตั้งสมาคมฯ (๒๕๒๙-๒๕๓๐) และได้จัดทำหนังสือทำเนียบนามพยาธิแพทย์เป็นครั้งแรก อาจารย์ยังทำหน้าที่เป็นเหรียญกษาปณ์โรคมะเร็งโรงพยาบาลศิริราช และเป็นกรรมการที่ปรึกษามูลนิธิถันยรักษ์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี นอกจากนี้ อาจารย์ยังช่วยสอนพยาธิวิทยาให้วิทยาลัยแพทยศาสตร์พระมงกุฎเกล้า, คณะแพทยศาสตร์ศรีวิจิตรพยาบาล มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สถาบันโรคผิวหนัง, คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, วิทยาลัยพยาบาล โรงพยาบาลโรคทรวงอก, คณะสัตวแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, และคณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ตลอดจนเป็นที่ปรึกษาให้การวินิจฉัยทางพยาธิวิทยาแก่โรงพยาบาลตากสิน (ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๐) และชลประทาน (๒๕๒๐-๒๕๒๕)^{๑,๒}

อาจารย์นิวัฒน์เป็นปรมาจารย์ทางพยาธิวิทยาคนหนึ่งของประเทศไทย อาจารย์มีความเชี่ยวชาญในทุกด้าน โดยเฉพาะเรื่องตจพยาธิวิทยา (Dermatopathology) โรคเชื้อรา และมะเร็งวิทยา อาจารย์มีวิธีสอนลูกศิษย์ให้เข้าใจพยาธิวิทยาได้โดยง่าย เวลาอาจารย์สอนนักศึกษาแพทย์ในช่วงชั่วโมงปฏิบัติการ มักจะถูกห้อมล้อมด้วยนักศึกษาแพทย์ที่ตั้งใจและฟังการสาธิตของอาจารย์ในการตรวจดูสิ่งส่งตรวจหรือ "Specimen" ที่นิยมเรียกกัน อาจารย์มักใช้คำพูดที่เข้าใจง่าย และมีท่วงทำนองการพูดที่น่าติดตามอย่างยิ่ง ตัวอย่างเช่น คำศัพท์ "endarteritis obliterans" ซึ่งเป็นรอยโรคที่พบในโรคซิฟิลิสนั้น อาจารย์ออกเสียงได้ไพเราะมาก มักเป็นที่ประทับใจนักศึกษาแพทย์จนหลายคนจำได้ไม่ลืม ทำให้มองเห็นภาพรอยโรคที่ท่านอธิบายไว้ในชั่วโมงบรรยายได้อย่างชัดเจนมากขึ้น"

อาจารย์นิวัฒน์มีวิธีการสอนให้ดูรอยโรคทั้งด้วยตาเปล่าและด้วยกล้องจุลทรรศน์ให้นักศึกษาแพทย์และแพทย์ประจำบ้านเข้าใจได้เป็นอย่างดี อาจารย์นิยมใช้การเปรียบเทียบ เช่น เวลาดูรอยโรคที่มีเซลล์อักเสบชนิด

นิวโตรฟิล อาจารย์จะแนะนำให้สังเกตว่า "เหมือนดูเม็ดทรายละเอียด" เห็นเป็นเม็ด ๆ ตามลักษณะของนิวเคลียสของเซลล์ดังกล่าว อาจารย์สามารถแสดงให้เห็นว่า ถ้าฝึกฝนทักษะให้ดี จะสามารถคาดคะเนจากรอยโรคว่าน่าจะเป็นโรคอะไรได้แม้ดูด้วยกำลังขยายต่ำสุด อาจารย์กรุณาให้ความรู้ถ่ายทอดประสบการณ์ให้กับลูกศิษย์ได้ซึมซับไปถึงละเอียดละน้อย จนเกิดความมั่นใจในการดูรอยโรคต่าง ๆ เมื่อยืนยันกับสิ่งที่แสดงไว้ในตำรา อาจารย์มักเน้นให้เห็นถึงความขยันหมั่นเพียรที่ต้องหมั่นดูรอยโรค อีกทั้งค้นคว้าหาความรู้จากตำราและวารสารไปพร้อมกัน นอกจากนี้ อาจารย์นิวัฒน์ยังถ่ายทอดสิ่งสำคัญที่ท่านได้เรียนรู้มาจากครูของท่านคือ ศาสตราจารย์นายแพทย์สังัด กาญจนบุญชูร (พยาธิแพทย์ผู้ร่วมก่อตั้งหุเมอรัลคลินิกของศิริราช) ให้แก่ลูกศิษย์ด้วย "หมอต้อดูรอยโรคให้ออกในลักษณะไดนามิก (dynamic) ไม่ใช่เอาแต่ท่องจำ" อาจารย์มักเน้นย้ำเสมอว่า รอยโรคเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา พยาธิแพทย์ควรฝึกฝนให้สามารถบอกได้ว่า รอยโรคจะมีหน้าตาอย่างไรในเวลาต่าง ๆ"^๓

อาจารย์นิวัฒน์มีความจำที่เป็นเลิศ เวลาที่ดูสไลด์กับอาจารย์โดยเฉพาะเรื่องโรคผิวหนัง อาจารย์จะชี้และบรรยายลักษณะรอยโรคที่เห็นให้ฟัง แล้วบอกให้เปิดหนังสือ Lever's Histopathology of the Skin หน้านั้นหน้านี้ ซึ่งจะตรงกับสิ่งที่บรรยายไว้ได้อย่างแม่นยำ นอกจากนี้ อาจารย์เป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่ศิษย์ในเรื่องของการให้ออกาส อาจารย์มักจะเล่าให้ฟังว่า อาจารย์ใช้เวลาเรียนนานกว่าคนอื่น จึงมีเพื่อนมากกว่าคนอื่น และอาจารย์มักชอบที่จะให้ออกาสผู้อื่นเสมอ อาจารย์ชี้ให้เห็นว่า คนเราถ้าพร้อมจะก้าวไปข้างหน้าด้วยตนเองแล้วเมื่อไหร่ ความสำเร็จก็จะตามมาเมื่อนั้น" ซึ่งผู้ฟังจะตระหนักได้เป็นอย่างดีจากเรื่องของอาจารย์ที่เล่าให้ฟัง ทำให้มีความมุ่งมั่นเพื่อความสำเร็จดังที่อาจารย์ได้แสดงให้เห็นเป็นตัวอย่าง

อาจารย์นิวัฒน์มีผลงานร่วมเขียนตำรารวม ๕ เล่มคือ ตำราวัดโรคปอด (๒๕๑๒) ตำราวายุรเวชปริทรรศน์ระบบการหายใจ เล่ม ๓ ภาคเวชกรรม (๒๕๒๑) ตำราโรคพิษสุนัขบ้า (๒๕๒๓) ตำราพยาธิวิทยา เล่ม ๒

พยาธิวิทยาเฉพาะและพยาธิวิทยาตามระบบของภาค
วิชาพยาธิวิทยา (๒๕๒๙) และตำราศัลยศาสตร์วิวัฒน์
เล่ม ๗ (๒๕๓๒) นอกจากนี้อาจารย์ยังมีผลงานวิจัยและ
วิชาการตีพิมพ์เป็นบทความทั้งภาษาไทยและอังกฤษรวม
๙๓ เรื่อง^๑

**ผลงานสำคัญที่เป็นที่ภูมิใจของอาจารย์
นิวัฒน์ ซึ่งท่านได้บันทึกไว้ คือ**

๑) การมีส่วนร่วมในการพัฒนาทิวเมออร์คลินิก
(Tumor Clinic) อาจารย์ได้เขียนไว้ในหนังสือ “๗๒ ปีของ
ครูแพทย์: ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์นิวัฒน์
จันทกุล” ว่าท่านได้ติดตามศาสตราจารย์ นายแพทย์
สังัด กาญจนกฤษร ไปออกทิวเมออร์คลินิกตั้งแต่ปี พ.ศ.
๒๕๐๒ จนกระทั่งทำหน้าที่แทนเมื่ออาจารย์สังัดเกษียณ
อายุในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ โดยได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการ
สถาบันมะเร็งโรงพยาบาลศิริราช และต่อมาได้รับตำแหน่ง
ประธานฝ่ายวิชาการของสถาบันนี้ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๔-
๒๕๓๑ อาจารย์ช่วยงานของสถาบันฯ มาโดยตลอดแม้
กระทั่งเกษียณอายุราชการแล้วก็ตาม ในภายหลังจึงได้
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ แพทย์หญิงกาญจนา อมรพิเชษฐกุล
ทำหน้าที่แทน

๒) การก่อตั้ง Skin Clinic เมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน
๒๕๐๓ อาจารย์ได้รับการชักชวนจากศาสตราจารย์
เกียรติคุณ นายแพทย์ทองน่าน วิภาตะวงษ์ ให้ไปร่วม
ตรวจคนไข้โรคผิวหนังที่ห้องตรวจโรคของตึกตรวจโรคนอก
ริมน้ำ (คือตึกไอพีดีเก่าริมน้ำในปัจจุบัน) โดยอาจารย์นำ
กล้องจุลทรรศน์และสไลด์ของคนไข้โรคผิวหนังที่ได้ตัดเนื้อ
ส่งตรวจทางพยาธิวิทยาไปดูหลังจากที่อาจารย์ทองน่าน
ตรวจรอยโรคผิวหนังของคนไข้แล้วคิดว่าเป็นโรคอะไร
ต่อมาได้กำหนดตอนบ่ายวันอังคารเป็นวันประชุมอย่าง
สม่ำเสมอที่ปัจจุบันนิยมเรียกสั้น ๆ ว่า ซีพีซี (CPC) ซึ่ง
มาจาก clinicopathological conference ระหว่างภาค
วิชาตจวิทยากับภาควิชาพยาธิวิทยา อาจารย์นิวัฒน์มัก
ชวนแพทย์ประจำบ้านที่สนใจไปด้วยเพื่อให้เรียนรู้การ
ทำงานร่วมกับแพทย์ทางคลินิก อาจารย์เข้าประชุมเป็น
ประจำจนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๒๔ ที่อาจารย์รับตำแหน่ง
หัวหน้าภาควิชาพยาธิวิทยา ไม่สามารถไปร่วมประชุม

ได้อย่างสม่ำเสมอ จึงได้มอบหมายให้รองศาสตราจารย์
นายแพทย์เจน มโนกุล ทำหน้าที่แทน แต่เมื่อโอกาส
อำนวย อาจารย์มักไปร่วมประชุม และพาแพทย์ประจำ
บ้านที่สนใจไปร่วมประชุมด้วย

อาจารย์นิวัฒน์เป็นผู้ที่มีความสุภาพ อ่อนน้อม
มีความเป็นอยู่อย่างสมถะ มีน้ำใจเป็นนักกีฬา เป็น
สุภาพบุรุษ อาจารย์มีความสามารถในการเล่นบิลเลียด
ในระดับเซียน ซึ่งท่านจะไปเล่นกับนักศึกษาตอนเย็น
ที่หอชาย โดยให้ความเป็นกันเองกับลูกศิษย์จนเป็น
ที่ประทับใจของศิษย์^๒ อาจารย์นิวัฒน์เป็นผู้ที่มีความ
ตั้งใจมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยวในสิ่งที่ตัดสินใจว่าจะทำ ตัวอย่าง
เช่น เมื่อประมาณปี ๒๕๔๐ ที่ท่านเกิดอาการเลือด
ไปเลี้ยงสมองน้อยกว่าปกติชั่วคราว ท่านเลิกสูบบุหรี่
ทันที และไม่แสดงอาการหงุดหงิดจากการขาดบุหรี่
เหมือนคนอื่นให้เห็นเลย อาจารย์ได้เขียนบทความเดือน
ผู้สูบบุหรี่และผู้ที่จะเลิกสูบบุหรี่เรื่อง “ภัยจากพิษบุหรี่:
ประสบการณ์ตรงของข้าพเจ้า” ที่ตีพิมพ์ในหนังสือ “๗๒
ปีของครูแพทย์: ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์
นิวัฒน์ จันทกุล”^๓ ซึ่งอาจารย์ได้ให้ความรู้เป็นอย่างดี
ผู้ที่ได้อ่านแล้ว น่าจะเห็นด้วยกับข้อความในย่อหน้า
สุดท้ายของอาจารย์ที่ว่า “เท่าที่เขียนมาทั้งหมดนี้ ต้องการ
ให้ผู้ที่กำลังสูบบุหรี่อยู่ ผู้ที่คิดจะเริ่มสูบบุหรี่และผู้
ที่กำลังเริ่มมีความคิดว่า จะเลิกบุหรี่ ลองพิจารณาเลิกสูบ
บุหรี่ยังหรือไม่เริ่มสูบบุหรี่เลยดีไหม ปัจจุบันนี้สถานที่ที่
จะสูบบุหรี่ก็หายากขึ้นทุกปี คนสูบบุหรี่จะกลายเป็นชน
กลุ่มน้อยที่น่ารังเกียจของสังคมในอนาคตอันใกล้นี้
สำหรับข้าพเจ้าเองถ้าเลือกได้ว่าจะไม่สูบบุหรี่ตั้งแต่ต้น ก็อยาก
จะทำเช่นนั้น เพราะพิษภัยของบุหรี่ทั้งตัดทอนสุขภาพ
และความสุขของข้าพเจ้าตลอดจนคนใกล้ชิดหลายคน...”

อาจารย์นิวัฒน์มีปัญหาสุขภาพจากการสูบ
บุหรี่ยัด ถึงแม้ท่านจะเลิกสูบอย่างเด็ดขาดตั้งแต่ปี พ.ศ.
๒๕๔๐ แต่ก็สายเกินไป เนื่องจากโรคปอดจากพิษบุหรี่
นั้นมากเกินกว่าที่จะฟื้นตัวได้ ส่งผลให้ท่านไม่สามารถมี
กิจกรรมต่าง ๆ ได้ตามปกติ ในช่วง ๔-๕ ปีหลัง ท่านต้อง
พึ่งออกซิเจนบ่อยครั้งในแต่ละวัน และต้องให้ยาในการ
ควบคุมอาการของหลอดลมซึ่งไวต่อการกระตุ้น นอกจากนี้

นี้ท่านยังมีปัญหาอื่น ๆ ที่เกิดจากการสูบบุหรี่ตามที่ท่านได้เขียนไว้ในบทความข้างต้น อย่างไรก็ตาม ท่านมีความรักศิริราชอย่างยิ่ง ท่านมีความสุขมากเวลาที่ได้เข้ามานั่งในห้องทำงานของท่าน และมีลูกศิษย์มาขอคำปรึกษา ซึ่งท่านมักช่วยให้ได้คำตอบเสมอ ในช่วงครึ่งปีสุดท้ายของท่านจะมาที่ภาควิชาพยาธิวิทยาได้เพียงวันจันทร์เช้าเท่านั้น แต่ท่านมักจะเข้าร่วมกิจกรรมส่นรวมของคณะฯ ที่มีในช่วงนั้นแม้ต้องนั่งรถเข็นก็ตาม ท่านได้แสดงเจตจำนงล่วงหน้า (living will) ไว้กับแพทย์ผู้รักษาว่า ถ้าท่านล้มเจ็บหนักลงจากความเจ็บป่วยครั้งนี้ ขอให้ดูแลท่านแบบประคับประคอง (Palliative care) ท่านไม่ประสงค์ให้ทุกคนต้องลำบากอีก ซึ่งเรื่องการดูแลแบบประคับประคองนี้เป็นเรื่องที่สนใจกันมากขึ้นในปัจจุบัน เพราะเกี่ยวข้องกับเรื่อง “สิทธิการตายอย่างมีสุขภาวะตาม พ.ร.บ. สุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๐”^๑ นับว่าตัวอาจารย์ท่านเองได้แสดงให้เห็นลูกศิษย์ตระหนักถึงเรื่องนี้ตามวิสัยความเป็นครูของอาจารย์ บุตรชายคนโตของท่านได้เขียนไว้ในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพของท่านว่า “ถึงพ่อจะเลิกสูบบุหรี่มานานกว่ายี่สิบปีแล้วก็ตาม ผลร้ายที่สะสมตัวมาตลอดเวลาได้ทำให้สุขภาพของพ่อแย่ลงตามลำดับ แต่พ่อก็ไม่เคยปริปาก ยังคงทำงานที่พ่อรักอย่างทุ่มเทตลอดเวลา แม้จะเกษียณอายุราชการแล้วพ่อก็ยังคงไปทำงานที่โรงพยาบาลศิริราชที่พ่อรักตลอดมา เพื่อถ่ายทอดความรู้เป็นวิทยาทานแก่ศิษย์รุ่นหลังจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต กระทั่งขณะที่พ่อเข้ารับการรักษาตัวเป็นครั้งสุดท้ายที่ตึก

มหิตลวรานุสรณ์ พ่อยังคงใช้ตัวเองเป็นอาจารย์สอนลูกศิษย์อยู่เช่นเดิม”^๒

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์นิวัฒน์ จันทรกุลได้จากพวกเราไปอย่างสงบเมื่อเวลา ๒.๒๕ นาฬิกาของวันพุธที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๔^๓ เหลือไว้แต่สิ่งดีงามที่ประทับใจชาวศิริราชและแพทย์ไทยตลอดไป

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ คุณวิชา สุขพัทธิ หน่วยโสตทัศนูปกรณ์ของภาควิชาพยาธิวิทยาที่ได้ถ่ายรูปภาพประกอบบทความเมื่อครั้งฉลองอายุครบ ๗๙ ปีให้อาจารย์นิวัฒน์ที่ภาควิชาพยาธิวิทยาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๓

เอกสารอ้างอิง

- ๑) คณิต อธิสุข และคณะ. ๑๒ ปีของกฎหมาย: ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์นิวัฒน์ จันทรกุล. กรุงเทพฯ: ชิติ มิติขัย ไกด์, ๒๕๔๖.
- ๒) อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์นิวัฒน์ จันทรกุล ณ เมรุวัดกุฎกษัตริยาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร วันพุธที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๕๔.
- ๓) โกวิท บูรณสัมฤทธิ์, บรรณาธิการ. เวชชนิตติ๒๕๑๕. คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล. กรุงเทพฯ: อักษรสมัย, ๒๕๑๖.
- ๔) ไพศาล ลิ้มสถิตย์, อภิราชย์ ชันธเสน. ก่อนวันคลั่งไฝ: หนังสือแสดงเจตนาการจากไปในวาระสุดท้าย. www.thailivingwill.in.th. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ, ศูนย์กฎหมายสุขภาพและจริยศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, และโครงการเผชิญความตายอย่างสงบ เครือข่ายพุทธิกา, ๒๕๕๒. ค้นเมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๕๔ จาก URL: http://thaifp.com/palliative/download/ethics/living_will.pdf